

Валентина КОСТЮЧЕНКО,
викладач-методист
Університетського коледжу
Київського університету
ім. Бориса Грінченка

МУЗИ ГЕНІЯ. ІНТИМНА ЛІРИКА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Літературно-музична композиція

Мета: на зразках інтимної лірики поета розкрити складність і красу людських почуттів; викликати у студентів бажання глибше пізнати морально-етичні ідеали поета, вивчати його ліричні твори, у яких передано найтонші людські почування.

Обладнання: стіл, накритий скатертиную, свічка, перо, чорнильниця, папір та конверти для листів; портрети Т.Шевченка різних років, тематична книжкова виставка, репродукції портретів В.Рєпніної, Г.Закревської, К.Піунової, Марка Вовчка, Л.Полусмакової, П.Закревського, М.Щепкіна, О.Коваленко.

Перебіг заходу

Ведучий. Тарас Шевченко... Для нас, українців, надзвичайно дороге це ім'я. Великий поет, гуманіст, демократ. Уся його творчість пройнята пафосом усепопелюючого гніву проти будь-якого гноблення, насилля, проти приниження людської гідності й водночас пронизана палкою любов'ю до простої людини-трудівника, «малих рабів отих німих», на сторожі яких він поставив своє Слово.

Шевченкова поезія – це не розважальне легке читиво, а вистраждані серцем думи, тяжкі думи про долю народу, що «стали на папері сумними рядами». Сокровенні рядки поет присвячує рідній Україні з її вишневими садками, розлогими степами, високими могилами й широким Дніпром. Свої думи поет посилає в Україну з надією, що вона їх привітає – і це буде для нього найбільшою нагородою.

Звучить пісня «Думи мої, думи мої...».

Ведуча. Усе прекрасне на землі створено любов'ю і в ім'я любові. Видатні люди, натхненні високим почуттям, здійснювали подвиги, робили відкриття, створювали шедеври. Історія їхнього кохання – це ключ до розуміння їхнього внутрішнього світу, джерела духовної енергії. Це стосується і творчого генія Тараса Шевченка. Із благоговійним трепетом наважуємося торкнутися найтонших струн душі нашого великого поета. Кого любив він, і хто любив його? Хто з жінок своїм полум'яним почуттям і самопожертвою надихнув його на створення вершинних поезій? Хто своєю широкою любов'ю осяяв йому дорогу? Хто покинув його самотнього на тернистому шляху, додаючи гіркоти й розчарування?

Ведучий. Нехай промовляє сам поет і жінки, які змушували пришвидшено битися його серце. А листи і документи – свідчать.

Найперше жіноче ім'я в інтимній ліриці Шевченка, муза його дитячих літ – Оксана Коваленко. Вона перша утерла малому хлопцеві сльози – «найперші сльози». Вона – наскрізний образ його поезії.

Він згадуватиме її скрізь: у Петербурзькій академії, у засланні, під час перебування в Україні. Завжди в жіночих очах і обличчях Тарас шукатиме дороги з дитинства Оксанині риси.

Декламування поезії «Мені тринадцятий минало».

Ведуча. У 1841 році Шевченко присвячує Оксані поему «Мар'яна-черниця», у пролозі до якої розповідає про своє кохання до неї. Через десять років поет з гіркою жагою скаже про свої несправджені мрії:

А я так мало, небагато
Благу в Бога. Тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанною мою,
Мою Оксаночку...

Ведучий. За віршами Тараса Шевченка ми можемо простежити життєву історію Оксани, скласти її образ. Дітьми вони «вкупочці росли» і «собі любившись». Оксана була старша, тож відкривала йому світ, «навчила очима, душею, серцем розмовлять»:

...чужа чорнобрива!
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво – твою красоту.
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душею, серцем розмовлять.
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петрусю співать.
І ти не згадаєш. Оксано! Оксано!

Ведуча. Але чому – «чужа чорнобрива»? Тому, що шляхи їхні розійшлися в дитинстві. А коли вже дорослим він запитав у брата: «Чи жива ота Оксаночка?» – брат відповів:

...Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
...З байстрам вернулась.
Острижена...

Перше кохання Тараса Шевченка, світлий янгол його дитячих років, Беатріче його поезії, занепащена і покинута москалями, була покриткою! Вражаюча деталь – «острижена», як і скупі братові слова про лиху долю занепащеної дівчини знайшли втілення в поемах і повістях Шевченка. Особиста драма, відображена у творчості, набула соціального забарвлення, улюблений образ став типовим, подруга дитинства – символом жертви тогочасного ладу. Так перше пережите Тарасом Шевченком кохання дало один з основних образів його поезії.

Ведучий. У травні 1843 року здійснилася мрія Шевченка. Він, на той час уже відомий художник,

автор «Кобзаря», їде з Петербурга в Україну, де не був майже 15 років. Саме тоді пережив він справжнє велике кохання. Поет так трепетно оберігав честь своєї коханої, що ми, на жаль, маємо небагато свідчень їхньої романтичної таємниці.

Хто вона, Ганна Закревська, якій присвячений вірш «Немає гірше, як в неволі»?

Читець декламує вірш.

Звучить пісня «Зоре моя вечірняя».

Ведуча. Полковник у відставці Платон Закревський приїхав у село Макарівку й одружився з сімнадцятирічною Ганною Заславською, донькою неможливого сотенного осавула. Платон був типовим кріпосником, що не гребував власноруч шмагати різками «винних» селян на стаїні.

На час знайомства із Шевченком ішов їй тільки 21-й рік. Тарас Григорович заприятелював з Віктором Закревським – братом Ганниного чоловіка, що був його цілковитою протилежністю. Поет писав до нього: «Всім вашим родичам низенько кланяюсь. А Ганні вродливій скажи, що як тільки очуюню, то неодмінно прибуду з пензлями й фарбами на цілий тиждень, скажи їй, що я аж плачу, що проклята дорога на цей раз так зі мною пожартувала».

Та незабаром Шевченко одержує листа від Олексія Капніста, написаного чи то з власної ініціативи, чи то на прохання родини Рєпніних.

Читець. «Мне доручено просить Вас – не заезжать, как вы предполагали, к Закревскому, а главное, не писать ему ни под каким предлогом. Я знаю Вас и совершенно уверен, что Вы свято и нерушимо это исполните. Не огорчайтесь, добрый Тарас

Григорьевич, моею откровенностью. Она не из дурного источника. Если вспомните мои слова, то признаете меня вправе говорить Вам искренностью. Временное увлечение исчезает, как дым, но нередко память остается на совести. Я рассчитываю на твердость Вашего характера и думаю, что вы исполните мою просьбу не для меня...»*

Ведуча й. Через брак достеменних джерел важко щось конкретне сказати про ставлення Шевченка до Ганни Закревської. Тим часом І.Дзюба у своїй праці зазначає, що «дехто з дослідників вважає її його єдиною, на все життя, любов'ю». Через 13 років Ганни Закревської не стане. Вона помре у 1857.

Ведуча. Близькою приятелькою Шевченка була княжна Варвара Рєпніна. Вони познайомилися в липні 1843 року в Яготині.

«Історія стосунків Тараса Шевченка і Варвари Рєпніної сповнена зворушливого взаєморозуміння двох вразливих гуманних душ – і водночас драматичних колізій, що виникали з їхнього неоднакового соціального становища, життєвого досвіду та особистої вдачі» (І.Дзюба).

Інсценізація.

Княгиня. Навіщо ти написала свою сповідь Шевченкові? Ти можеш завдати йому великої шкоди. Твоя відвертість може заморочити йому голову.

Княжна. Мені 35 років. І я можу дозволити собі таке, на що раніше не наважилася б.

Княгиня. А ти забула, що він набагато молодший за тебе? Йому лише 29 років.

Княжна. Я вважаю себе його сестрою...

Княгиня. Чи тільки сестрою?..

Княжна. Не тільки сестрою. Я... хочу стати для нього чимось більше, як сестра.

Княгиня. Ти... ти хочеш вийти за нього заміж?

Княжна. Так. Я готова це зробити.

Княгиня. Ти збожеволіла! Припустимо, Шевченко в тебе закоханий. Це цілком імовірно, бо зв'язок з тобою тішить його самолюбство... Але ти? Як смієш думати про це ти? Хіба ти забула, хто ти, а хто він? Ти – княжна, правнучка гетьмана... фельдмаршала, дочка генерал-ад'ютанта... а він учорашній кріпак, внук гайдамаки. Так, так, у нього є щось непримиренне, гайдамацьке. Хіба ти не розумієш, яка стіна стоїть між вами?

Княжна. Я правнучка свинопаса, якій випадково став гетьманом. Ти знаєш мама, знаєш все... У моєму одруженні з Шевченком я не бачу нічого скандального... Хіба забули, мама, що мати князя Одеського – кріпачка. Я люблю Шевченка і готова піти на все.

Княгиня. Так он воно що... Я ціную його талант, але йому треба виїхати з Яготина негайно!

Княжна. Мама, ти не зробиш цього!

Княгиня. Йому не можна жити у нас. Моє рішення остаточне. Колись пізніше ти будеш вдячна мені за це.

(Княжна плаче. Княгиня виходить.)

Ведуча. Шевченко, пише І.Дзюба, «бачив у княжні споріднену душу, "сестру". Але не більше. З її боку було не тільки розуміння його поетичного генію... а й глибоке почуття любові...»

Напевне, вона згодна була б задля Шевченка на все, і ніякі станові перешкоди не стримали б. Але – не судилося їй, не судилося Шевченкові. Душа поета й художника живе якимись незбагненими, поза-

* Автентичність цього листа, поданого М.Чалим у журн. «Киевская старина» (1897, кн. 11), деякі дослідники ставлять під сумнів. Як пише І.Дзюба у кн. «Тарас Шевченко. Життя і творчість» (2008), «в автентичному тексті листа, опублікованому пізніше, згадки про Закревських немає».

раціональними імпульсами. Княжна Варвара з її високим духовно-повчальним тонусом жила в його сумлінні, але в серці його жили інші жінки». Проте дружні стосунки між ними не перериваються. Відбуваючи заслання в Орській фортеці, Шевченко листується з Рєшніною.

Читець (у ролі Т.Шевченка). (Сидить за столом і тише лист.)

По ходатайству Вашему, добрая моя Варвара Николаевна, я был определен в Киевский университет, и в тот самый день, когда произошло определение, меня арестовали и отвезли в Петербург, а 30 мая мне прочитали конфирмацию, и я был уже не учитель Киевского университета, а рядовой солдат Оренбургского линейного гарнизона.

О, как неверны наши блага, как мы подвержены судьбе! И теперь прозябаю в казахской степи, в бедной Орской крепости. Вот уже более полугода я не имею никакого понятия о нашей бедной литературе, и я просил бы вас, добрая Варвара Николаевна, ежели достанете сочинение Генри Джеймса Торо «Независимость» — то пришлите мне... Вы сделаете доброе дело...

Прощайте, желаю Вам благ и иногда вспоминайте бесталанного Тараса Шевченко.

Звучить запись народної пісні «Забілили сніги».

Читець. 1 марта 1850 года. Оренбург. Все дни моего пребывания когда-то в Яготине есть и будут для меня рядом прекрасных воспоминаний. Хотелось бы долго и вечно с вами беседовать, единая сестра моя! Но что делать? Почта, как и время, не останавливается ни для нашей грусти, ни для нашей радости.

Ведучий. 1857 рік. Рядового Т.Шевченка звільнили зі служби і дозволили користуватися правами художника, писати, малювати, але під пильним наглядом. Після десятилітньої солдатчини Шевченко прибув у Нижній Новгород.

Читець (у ролі Т.Шевченка). Отправился в театр. Спектакль был хоть куда... В особенности Пиунова была естественна и грациозна. Легкая игривая роль ей к лицу и по летам. Спектакль был прекрасным.

Ведучий. Пиунова Катерина Борисівна — молода, згодом досить відома провінційна актриса, виступала переважно в побутових ролях п'єс Островського, а також у водевілях. Залишила далеко не вірогідні спогади про поета.

Учениця (у ролі Пиуновой). Это было в 1857 году. В одном из рядовых спектаклей, в котором я была занята, в антракте перед водевилем наш антрепренер пришел за кулисы с каким-то незнакомым человеком в смазных сапогах. Этот незнакомец был великий украинский поэт Т.Г.Шевченко. Сердце мое колотилось так сильно и так часто, что

я еле переводила дыхание. Какое-то необъяснимое волнение охватило меня от его взгляда, звука его голоса и от его теплого пожатия руки. Когда я вышла на сцену и в партере увидела его ласковые глаза, я невольно улыбнулась и вдохновение, творческий огонь охватил все мое существо.

Вскоре по приглашению Т.Шевченко в Нижний Новгород приехал знаменитый актер Михаил Семенович Щепкин. По желанию Тараса Григорьевича и нижегородцев, которые узнали о приезде великого актера, Михаил Семенович сыграл несколько спектаклей.

Тарас Григорьевич любил меня, как свое дитище и даже еще горячий, и вот великий поэт, в угоду ему и Михаил Семенович, учили меня украинскому языку.

В нашей семье Тараса Григорьевича очень любили, да и как можно было не любить такого умного, такого обаятельного в общении человека!

...Моя матушка, конечно, стала часто замечать и тревожиться о том, что Тарас Григорьевич все больше и больше начинает привязываться и любить свою Катрисию. Тревога ее была понятна — я была еще слишком молода, мне не было полных шестнадцати лет, а в эти годы девушка не может оценить и проверить по достоинству, по-настоящему ли своих чувств, ни чувств человека, который ее любит. Сделанное Тарасом Григорьевичем предложение произвело ошеломляющее впечатление на всех. Я вся пылала, мысли мои путались. Как пойманный зверек, я смотрела то на Тараса Григорьевича, то на моих родителей и не знала, что мне делать! Мне хотелось кинуться к нему, но... грозные глаза моей матушки указывали мне на дверь, и я опрометью бросилась из дому, крича останавливавшему меня Тарасу Григорьевичу: Простите, Тарас Григорьевич, мне некогда! Мне надо на репетицию, я спешу танцевать. Я не знаю, как папаша... — и убежала танцевать.

Читець (у ролі Т.Шевченка). Я так много перенес страданий и неудач в своей жизни. Казалось бы, пора уже остановиться с этими мерзостями. Не могу. Случайно встретил Пиунову, и у меня не хватило духу ей поклониться. А давно ли я видел в ней будущую свою жену? Удивительное лекарство от любви — независимость. У меня все как рукой сняло. Я скорее простил бы ей самое бойкое кокетство, нежели

ету мелкую несамостоятельность, которая меня поставила в самое неприличное положение...

Учениця (у ролі Піунової). ...Вся наша семья безгранично любила Тараса Григорьевича, но я была слишком молода, чтобы выходить замуж, и не могла питать к Шевченко любви невесты к своему суженому, а любила его как своего отца, а может быть, еще сильнее и поэтому после долгих обсуждений решили ждать год, а то и два... Шевченко вскоре после этого уехал в Петербург.

Ведучий. Особлива дружба пов'язувала Шевченка з видатною українською письменницею Марком Вовчком, яка з 1855 по 1858 рік, перебуваючи в Немирові, писала книгу народних оповідань, високо поціновану Шевченком. Якось у розмові з Шевченком Тургенев запитав, твори якого українського письменника той порадив би йому читати, аби навчитися малоросійської мови. Поет відповів: «Марка Вовчка. Тільки вона володіє чудово нашою мовою».

Поет захоплювався «Народними оповіданнями» письменниці, назвавши їх «вдохновенной книгой», а про саму авторку так писав у своєму «Щоденнику» 18 лютого 1859 року: «Какое возвышенно прекрасное создание эта женщина». «У ній він побачив майбутнє української літератури, а більшої радості для нього не могло бути... він звертається до неї з такою ніжністю, з якою звертався до своїх улюблених героїнь-дівчат» (І.Дзюба).

Декламування поезії «Марку Вовчку».

Ведучий. 22 серпня 1860 року поет у листі до Варфоломія Шевченка писав: «Я оце заходився женитися... Будущеє подружжє моє зоветься Ликера – кріпачка, сирота... Вона землячка наша з-під Ніжина».

З Ликерою Полусмаковою Шевченко познайомився у Стрельні (біля Петербурга), куди їздив до Наталі Забіли та Кулішів. Колишня кріпачка, а на той час вільнонаймана служниця, зродила в поетовому серці теплі почуття. Він присвятив їй дві поезії, намалював портрет, ще одну поезію – «Барвінок цвів та зеленів...» – написав після розлуки з нею.

Декламування поезії «Ликери».

Учениця (в ролі Ликери). Була я кріпосною у панів Макарових. А дочка їх Карташевська взяла мене в Петербург. Карташевські одягли мене в малоросійську одягу. І все, бувало, я прислужую за столом. Одних стрічок було на мені яких півсотні аршин та десяток низок намиста.

Я гарна була. Шевченка я боялася, але знала, що він великий пан, бо за ним вже карету посилали, як його немає.

Я раз сиджу на крилечку та співаю: «Де мій чорнобривий коня напуває». А він підкрився та й каже: «А де ж твої милій?..» Я нічого не знала, що сказати... Якось ранком він приїхав до нас. Каже Кулішиха: «Принеси води Тарасу Григоровичу», – а сама пішла. Він випив воду і каже: «Сідай коло мене». – «Не сяду». Він нахмурився, а й сіла. Каже: «Підеш за мене?» Я сказала, що піду. Тарас Григорович мені нравився. Тоді я була зовсім дурна і не знала, який він великий чоловік. Він мені подарунки давав... Тарас був добрий до мене.

Ведучий. До весілля справа не дійшла. У веселі між Шевченком і Ликерою Полусмаковою стався розрив. Поет тяжко пережив це.

Декламування поезії «Барвінок цвів і зеленів...».

Ведучий. Так і не одружився Тарас Григорович. Судилося йому прожити самотнім. Нездійсненою залишилася мрія про власну хату над Дніпром, «садок-райочок», дружину – берегиню родинного затишку.

Через 44 роки по смерті Шевченка у Канів, на Чернечу гору, на могилу поета прибуде шістдесятитрирічна Ликера й у книзі відгуків тремтячою рукою, ковтаючи сльози, напише: «13 травня 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя люба, мій друже. Сьогодні мій день ангела. Подивись на мене, як я каюсь». Чи почула поетова душа те запізнє каяття?

Ведуча. На життєвому шляху Шевченкові зустрічалися жінки, які зроджували в його серці світлі почуття, дарували високі миті натхнення. З любові поставала поезія найвищої проби.

Література

1. А н і с В. Літопис життя і творчості Т.Г.Шевченка / В.Аніс, Є.Середа. – К.: Дніпро, 1976.
2. Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К.: Дніпро, 1988.
3. Г о н ч а р О. Вічне слово / О.Гончар. – К.: Дніпро, 1985.
4. Д з ю б а І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І.Дзюба. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008.
5. К и р и л ю к Є. Тарас Шевченко: Життя і творчість / Є.Кирілюк. – К.: Дніпро, 1979.
6. П а л а м а р ч у к Г. Щедрість серця: Казахстан у

творчості Т.Г.Шевченка / Г.Паламарчук, В.Судак. – Алмати: Онер, 1982.

7. П о л я н и ч к о О. Літературно-меморіальний музей Т.Г.Шевченка у Києві / О.Полянничко, А.Матийко, В.Кирда. – К.: Мистецтво, 1981.

8. Р у д е н к о О. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т.Г.Шевченка / О.Руденко, Н.Петренко. – К.: Либідь, 1998.

9. Ш е в ч е н к о Т. Збір. тв.: у 6 т. / Т.Шевченко. – К.: Наук. думка, 2003.